

סיפורי אבא

"רוב האנשים מסתכלים, אבל לא כולם רואים"

צלחות עץ

הזמן הוא תקופת הזמן שלאחר מלחמת העולם הראשונה. בגליציה המזרחית שררה אנדרלמוסיה שלטונית מוחלטת. הקיסרות האוסטרו-הונגרית התפוררה, כנופיות פטלורה של אוקראינה העצמאית השתוללו באופנים ובמקומות בלתי צפויים. גם צבא פיסודסקי של מדינת פולין העצמאית החדשה על פי הסכם ורסאי מ-11.11.1918 ניסה לסירוגין להשליט סדר ממלכתי. הצבא הגיע עד פאתי קייב ונסוג לאחר מתקפת נגד של בודיוני, המרשאל של הצבא האדום (ראה, "צבא הפרשים" של איסאק באבל). האוכלוסיה סבלה ממחסור במזון, ובמיוחד סבלו מכך היהודים והעירוניים. כל הכלכלה נערכה ב"בארטר", כמו בתקופות עתיקות. כולם ניסו להשיג קצת מזון ופרנסה, איש-איש לפי אפשרויותיו.

אבי חזר מהצבא אחרי שבע שנות שירות (שלוש שנות גיוס וארבע שנות מלחמה) ומיד התחתן אחי הבכור יהושע נולד ב-19.3.1919. אחרי שבע שנות ניסיון בשדות הקרב ובוניה, הוא נעשה מוכשר מאוד ודבר לא היה זר לו, כולל מומחיות בדייג. למד מכונאות רכב אצל דיימלר-בנץ, בית החרושת הראשון לאוטומובילים והיה בין הנהגים הראשונים בעולם לרכב מכני. ההורים גרו אז בדולה, כפר יפהפה בעומק ההרים הקרפטים, שם נולדתי.

באותו כפר גרה גם משפחת וייס הקרובה ללבי. ראש המשפחה, דוד וייס, הגיע לדולה מהונגריה והתיידד עם אבי. אני זוכר אותו היטב. הייתה לו יכולת לא רגילה בתחומי התרבות העברית-התלמודית וידע לכתוב עברית בכתב יד נהדר. בעיקר סיפרו עליו שהיה אחד הבודדים שידע איך לחשב את לוח השנה העברי שנים רבות קדימה, נושא שעורר התפעלות בקהילה.

שני היהודים האלה, אבי ודוד וייס החליטו ליזום עסק. להגיע להונגריה דרך רכסי הקרפאטים, למקומות שוייס הכיר היטב, לקנות עלי טבק משובחים, להצמיד אותם אל גופם ולהביא לגליציה. כאן ההתמכרות הייתה גדולה ובמיוחד בעתות מצוקה ואנשים היו מוכנים לתת את הכל עבור סיגריה.

הדרך הייתה מוכרת להם היטב ולא הייתה סכנה שיתפסו אותם, כי לגבהים אלה אף שוטר לא הגיע. הייתה להם תחנת ביניים אחת בדרך בה נפשו, אכלו והחליפו כח להמשך המזימה. על תחנה זו עוד יסופר.

בזמנים אלה השתמשו בגחלים לצורך גיהוץ. אבי סיפר לי על השיטה: נדמה לי שסדרו בולי עץ בדרך מיוחדת בתוך בורות באדמה, הדליקו אותם והניחו להם לבעור עד לחום מסוים ואז הפסיקו את הבעירה. העתים השרופים למחצה, הפכו לגחלים. עושי הגחלים נקראו "סמולאר" בפולנית אוקראינית. מקומות הבערה נקראו "סמילנה" וזה גם שם הכפר אשר על ידו לאחר שנים היה הבונקר שלנו. היו מספר כפרים בשם זה. עושי הגחלים היו משפחה יהודית, אבא, אמא וארבע בנות. מראה הדמויות נחרט בזכרוני, כשהמשפחה הייתה מגיעה אל בית הכנסת ביום כיפור. שנות הבדידות והעיסוק המיוחד השאיר חותם על מראהם, עבי בשר ופנים, בהם רק העיניים ניכרו, פיח הגחלים הקבוע חדר מתחת לעורם ולא היה אפשר לרחוץ אותם. הבינו בעצמם ששום פעולת רחצה לא תנקה באמת את עור הפנים והתרגלו למראה השחור תמיד שלהם ושל בגדיהם בגדי חול ובגדי חג.

אצלנו במשפחה, אהבנו מאוד את הסיפורים של אבא וביקשנו ממנו לחזור ולספר אותם. אבי ידע להתאים את קולו ומראה פניו לפי הצורך וידע לספר את סיפוריו כך שאפשר היה להתגלגל מצחוק (ביידיש, "קטטשען זוך פין גילאכטער"). אבי, שהיה כידוע נהג מונית, צבר מוניטין וכולם העדיפו לנסוע איתו כדי לשמוע את הסיפורים שלו בדרך. היה מחיל סיפור בסחודניצה ולפעמים לא מספיק

לסיים עד בוריסלב. מספרים שלפעמים אנשים לא היו מוכנים לעזוב את המונית עד אשר סיים את סיפורו.

אבי ודוד הזמנו לארוחת צהריים על ידי אחת הבנות והיא שאלה את אביה, איך לחלק את ה"חורים" שלהן בין האורחים? (ביידיש: "טאטע, זאל איך געבן מיין לוך, אודר רוחל'ס לוך פאר די געסט?") ובעברית: "איזה חור לתת לאורחים, את שלי, או את של רוחל?"), אבי היה מספר לנו לאחר מכן את המעשה בקול בס עמוק וכולנו נהנינו מאוד.

שניהם לא הבינו את פשר השאלות. רק לאחר שהתיישבו על יד השולחן לסעוד התבהרה התעלומה. השולחן עצמו היה חתי גזע עץ שחלקו השטוח כלפי מעלה. בגזע נחפרו גומות ששמשו כצלחות ובהן הגישו את האוכל ולאחר האוכל גרדו את החור עד ניקיון מלא. על מנת לא לבלבל בין "הצלחות", היה לכל אחד במשפחה מקום קבוע עם גומחה משלו. על כן, לכל בת היה "חור" משלה... עם הגיע האורחים נוצרה בעיה. בנות היו צריכות לוותר על ה"חורים שלהן" עבור האורחים ואכלו במשמרת הבאה.

העסקים של זוג הדון-קישוטים לא החזיק זמן רב. עלי הטבק שהבריחו על גופם צרבו את עורם מאחר שלא ידעו לעטוף אותם כהלכה. אמי ספרה שזמן רב עבר עד שעורו של אבי נרפא. עד שהפצעים הגלידו כעבור חדשים אחדים, השלטונות הפולניים - ורק הם - כבר החלו לספק את המצרכים החיוניים, טבק וודקה. ובאמת רבע ליטר וודקה נקרא, "מונופולקה", על שם המונופול של השלטונות.

כשהגעתי ארצה פגשתי בקיבוץ שפיים את משה לבני, שריד למשפחת וייס. הוא הגיע אל המעברה שלנו בנוף ים, הרים על כתפיו את בני הקטן, נתן ולקח אליו את הילדים לכמה ימי חופש.

עוד מעגל נסגר.